

війною. Великдень став і джерелом порозуміння слов'ян – сербів і русинів, лихою бездержавною долею загнаних у далекий край.

Хоча на цьому “Спомини з-перед десяти літ” абрутивно вриваються, їх творчий профіль окреслився достатньо – як витвору авторської свідомості мемуарно-реалістичної гетерогенної типогенези. “Блок” “боснійських” мемуарів А. Чайковського презентував вагомі історичні й історіографічні, політичні, національні, філософські, моральні, психологічні, побутові, екзистенційні тощо проблеми.

Жанрова синкретичність споминів і розкриття в них причиново-наслідкових зв'язків, розмаїття модусів (від трагедійного до ліричного й іронічного), ідейно-естетична співдія публіцистичного, есеїстичного й белетристичного первнів, мовностильове багатство (різномовні стихії, діалектизми і т.п.), літературний сплав ratio й emotio, цікава інтертекстуальність, наявність “образу автора”-очевидця, індивідуальність мемуарного стилю роблять спогади Андрія Чайковського про боснійську війну помітним осягом його ранньої творчої чинності, писанням значної культурно-естетичної цінності. Мемуарний триптих про боснійську війну – крок до його етапних споминів із 1918–1919 рр. “Чорні рядки”.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Чайковський А.* Спогади. Листи. Дослідження: У 3 т. – Львів, 2002. – Т.1.

2. *Якимович Б.* Андрій Чайковський: життя, творчість, громадсько-політична діяльність // *Чайковський А.* Спогади. Листи. Дослідження: У 3 т. – Львів, 2002. – Т.1.

Ігор Павлюк

ШЕВЧЕНКІАНА У ПРЕСІ ВОЛИНИ, ПОЛІССЯ, ХОЛМЩИНИ, ПІДЛЯШШЯ 1917-2000 РОКІВ

У статті на основі архівних матеріалів комплексно досліджено шевченкознавчі публікації в україномовній пресі історичної Волині, Холмщини та Підляшшя на різних етапах їх співжиття з іншими українськими етнічними територіями та в контексті загальносвітових історичних процесів ХХ століття: 1917-1939, 1939-1941, 1941-1944, 1944-1990, 1990-2000 рр.

Ключові слова: інформаційний простір, окупаційна преса, радянська журналістика, демократична преса, часопис, журнал, газета, партія, громадські організації, релігія, церква.

Igor Pavlyuk. Taras Shevchenko in the periodical press of Volyn', Polissya, Holmshchyna and Pidlyashshya in 1917-2000

The theses explores Taras Shevchenko in the ukrainian-language press of Volyn, Holmshchyna and Pidlyashshya on different historical stages of these regions' cohabitation with other Ukrainian ethnographic territories and in a context of the world history processes of the 20th century: 1917-1939, 1939-1941, 1941-1944, 1944-1990, 1990-2000.

Key words: occupation press, Soviet journalism, democratic press, journalist, magazine, newspaper, public organizations, religion, church.

Тарас Шевченко та Волинь – тема загалом висвітлювана ще з першої чверті двадцятого століття (див.: [1, 5, 7, 11]). Дослідники здебільшого акцентували увагу на моментах перебування Кобзаря на Волині та на його творах, де згадується Волинь [4, 4].

“Шевченко подорожував по Волині восени 1846 р., себто в час другого його перебування в Україні, після скінчення ним Академії Мистецтв у Петербурзі в березні 1845 року. Ця подорож на Волинь відбулася на доручення Шевченкові як співробітникові “Комісії для розбору древніх актів” в Києві, від генерал-губернатора Бібікова виїхати у Київську, Подільську і Волинську губ. Метою науково-археологічної подорожі Шевченка, як видно з наказу Бібікова від 21 вересня 1846 року, було зібрати

відомості про давні могили та урочища з історичними переказами про них, змалювати важніші пам'ятки та описати їх, зібрати твори усної народної поезії, віднаходити давні акти, грамоти і т. п.” – читаємо у безпідписній статті “Шевченко на Волині” [6, 4].

Зробимо ретроспективний огляд матеріалів, пов'язаних з ім'ям Т.Шевченка, в україномовній пресі Волині різних соціально-політичних спектрів, різних періодів: “безчасся” та “під Польщею” (1917 – 1939 рр.), окупаційного періоду “під німцями” (1941 – 1944 рр.), радянського періоду (1939 – 1941, 1944 – 1991 рр.), періоду побудови незалежної України (1991 – 2000 рр.) у контексті дослідженої нами преси цього часопростору, доповнюючи тим самим бібліографію друкованої шевченкіани, яка містить реєстр від 1839 р. – ще за життя поета в українській, російській, польській, чеській, німецькій, французькій та італійській пресі були вміщені відгуки, рецензії на його творчість [див.: 8, 9, 10].

На початку 1860-х років найбільше матеріалів, пов'язаних з іменем Тараса Шевченка, уміщено в журналі “Основа” (статті М.Костомарова, П.Куліша, М.Чалого, О.Лазаревського та ін.). Із цими публікаціями був знайомий Г.-Л. Цунк – автор першого німецького нариса про Т.Шевченка, надрукованого в лейпцігському журналі “Die Gartenlaube” (1862, ч. 28; український переклад статті вміщено у львівській газеті “Слово”, 1862, 7 лип.).

Оперуючи архівними першоджерелами, доречно диференціювати матеріали у пресі Волині, Полісся, Холмщини та Підляшшя 1917 – 2000 рр., пов'язані з ім'ям Т.Шевченка, за трьома групами (творчість Т.Шевченка, життєпис поета, ювілейні публікації), репрезентуючи їх у хронологічній послідовності, побіжно аналізуючи як часописи, так і самі тексти в рамках ідеологічних реалій тих історичних періодів, коли вони були оприлюднені.

Революційні групи українського суспільства творили і творять церковно-національний та національно-революційний культ Шевченка, то вважаючи, що Пророком його зробила поетична, мистецька форма слова, то – що суспільно-політичний і етично-філософський зміст його творів.

Художню спадщину Т.Шевченка та інтерпретацію його творчості знаходимо в “лівій” пресі, патріотичних, антибільшовицьких часописах, ліберальній пресі, церковно-релігійній періодиці, селянських, кооперативних, науково-мистецьких, дитячих, освітніх часописах різних “рангів”: від багатотиражок, повітового (районного) масштабу охоплення інформаційного поля до окружного (обласного), в яких класика української літератури називали то Кобзарем, то Пророком, то Месією, Батьком, то просто Поетом...

І. Приміром, у статті “На 110 Роковини народження Тараса Григоровича Шевченка” (Досвітня зоря: Український культурно-економічний часопис. – 1923. – №18. – С. 3-4) зазначено, що він “розкрив з різних боків індивідуальні властивості Українського народу, показав його душу. І коли ми будемо оцінювати події історії, то національний рух наш ми повинні завдячити нашому Співцеві”.

У “незалежному місячникові українського культурного і церковного відродження” “На варті”, який видавав у Володимирі-Волинському 1925-1926 рр. Арсен Річинський, серед найхарактерніших безпідписних матеріалів – “Культ Мадонни в поезії Шевченка” (1925. – Ч. 5), “Шевченко і Пушкін” (1926. – Ч. 14-17).

В останньому, компаративістському дослідженні, зокрема, зазначено: “Наскільки щира й суспільна творчість кожного з них? – Шевченко писав на протязі 23 літ, від 1838 до 1861 р.; за той час він багато переважив і багато перетерпів, і це хоча й відбилося на його творах, але не порушило їх суцільності, не торкнулося основного лейтмотиву його поезії. Мало того, його поезія тісно зв'язана з духом і цілим життям його; вона є щира. У що Шевченко вірив – про те писав; про що писав – у те він вірив.

А Пушкін? – Його літературна діяльність обіймає приблизно такий же час (1815 – 1836), але йому не приходилося переживати таких катаклізмів, як Шеченкові. Мимо того, однак, поезія Пушкіна не має того витриманого суцільного характеру.

Спочатку повний жадання величі, любови до Росії та великих замірів (епіграма “Про себя”). А через 10 літ він каже:

“Цели нет передо мною,
Сердце пусто, празден ум,
И томит меня тоскою
Однозвучный жизни шум”.

А ще пару літ – і він гірко осуджує “безумных лет угасшее веселье”, хоча й ще хоче жити і вірить у радість життя.

Отже в поезії Пушкіна немає постійности й одноцільності. Але погляньте в його листування, і ви вжахнетесь, що в ньому щирі були тільки ті предмети, що звичайно відносяться на рахунок слабостей поета та горячої молодої крові. Все ж що зачисляється до возвишеного, писалосся тільки для друку й не існувало в його душі. Приміром, його вважають росіяни співцем “Святой Руси”. Отож погляньте, як він її в дійсности любив: “Я конечно, презираю отечество мое с головы до ног, но мне досадно, если иностранец разделяет со мною это чувство”.

Звісна річ, таке протиставлення двох національних поетів різних народів можна зрозуміти лише в контексті мистецько-політичних координат того часу й саме москвофобських україномовних тогочасних періодичних видань, які репрезентували певні суспільно-політичні вектори, полемізуючи з часописами, скажімо, москвофільських орієнтацій.

Тоді ж (1927 – 1931) Є.Сакович та А.Вітенко у Варшаві, Празі (1927 – 1928. – Ч. 1-10) та Кременці на Волині започаткували “церковно-народний ілюстрований часопис “Духовний сіяч” – одне з небагатьох видань, яке провадило відкриту полеміку із протестантизмом (зокрема баптизмом), будучи лояльним до пропольських настроїв, що й закономірно: видавалося певний час у Варшаві. До найцікавіших науково-художніх, популярно-історичних праць, уміщених у ньому, належить стаття К. Ільницького “Тарас Шевченко як християнин” (1929. – Ч. 9), де автор переконує потенційного читача у глибинній християнськості поета, використовуючи для цього такі аргументи: “Коли після різних переслідувань Т.Шевченко опинився на зісланню, то одною з перших просьб його до товаришів було – переслати йому святу Біблію та твори Фоми Кемпійського “Про наслідування Христа”. Ці дві книжки були єдиними моральними підпорами для Шевченка на зісланню, де він перебував протягом десяти років. “Жахлива безнадійність, така жахлива, що тільки одна християнська філософія є спроможна боротись з нею... Єдина моя втіха тепер свята Євангелія. Я читаю її що дня, до години...” – так писав Шевченко до найближчих своїх друзів у той час”.

Шевченкознавчі публікації знаходимо й в інших релігійних часописах, як-от “Церква і нарід” (1935 – 1938), перше число котрого вийшло 15 березня 1935 року; видавцем була Волинська консисторія, відповідальним редактором – В.Квасницький: “Поезія Шевченка в світлі релігійної думки” (1935. – Ч. 3/4) І.Власовського; “Як на Україні 75 літ тому ховали Тараса Шевченка” (1936. – Ч. 5). У “релігійно-громадському часописі для народа” “Шлях” (1937 – 1939), що виходив у Луцьку за редакцією П.Дмитревича, – пресовому органі Товариства імені Петра Могили – уміщено допис “Шевченко про Бога й віру” (1937. – Ч. 1).

Твори поета надруковані в патріотичних та антибільшовицьких часописах Волині, Полісся, Холмщини й Підляшшя 1917 – 1939 років, які часто провадили відкриту полеміку із польською пресою з тих чи тих питань культурного, а то й державницько-ідеологічного життя: “Рідне слово” (1917), “Холмська думка” (1919), “Українська справа” (1919), “Українське слово” (1920), “За українську народню справу” (1923), “Волинські літописи” (1922), “Народний вісник” (1927), “Шляхом незалежності” (1929), “Український голос” (1932).

Перші числа рівненського, а згодом старокостянтинівського видання “Українське слово” (1920), яке редагували й видавали Осип Квас та А.Коршнівський, вийшли у світ під гаслом “Свою Україну любіть, любіть її во время люте! Т.Шевченко”.

Петро Певний видрукував 1923 року одноденку “За українську народню справу”, місцем видання якої були “Ковель-Любомиль-Володимир-Горохів”. На першій сторінці її вміщено малюнок за твором поета “Думи мої, думи мої”.

Майже всю посторінкову площу перших чисел ліберальних часописів “Громада” (1925 – 1926) і “Українська громада” (1926 – 1929), до яких мав причетність сенатор М.Черкавський, а відповідальним редактором був С.Вишнівський, займають ювілейні шевченківські матеріали: у першому – стаття А.Горленка “На роковини смерті Т.Шевченка” (1926. – Ч. 1), “Свято нашого відродження”, привертає увагу вірш А.Керашевича, присвячений Кобзареві, твори самого Шевченка (там само); у другому – багата (хоча переважно ювілейна) шевченкіана. У числі 29 – передова стаття (переклад із французької) Густава Броше “Україна і її великий національний поет Тарас Шевченко” (передрук із “Бюлетеня Народнього Дому”, 1927, № 179, який виходив у Лозанні); автор зазначає, що “один великий чоловік зробився носієм слова свого народу, він заставив любити мову своїх предків, він повернув тугу по незалежності. Цим чоловіком, цим надзвичайним оживателем був Тарас Шевченко, що став предметом обожання не тільки люду освіченого, але й неосвіченого, який виучував його поеми один від другого”.

У цій же газеті вміщено вірш Грицька Кернеренка “На смерть Т.Шевченка”.

У виразно антибільшовицьких часописах “Шляхом незалежності” (“Орган Головної Управи Українського Центрального Комітету в Польщі”) (Варшава, 1929), “Український голос” (Перемишль, 1932), “Нова доба” (Луцьк, 1936) розвинуто тему відносин України і Росії в контексті чергових роковин поета; у статті М. Санського “Росія й Україна (трохи спогадів з нагоди роковин Т. Шевченка)” (Нова доба. – 1936. – Ч. 1), зокрема, вказано: “На підставі обіжника міністра освіти про народні бібліотеки з земських шкіл харк. губер. усунені твори Шевченка “Невільник”, “Назар Стодоля”. “Школа, каже Метлинський взагалі була під особливо дбайливим доглядом і факт виключення в с. Кирилівці (батьківщина Шевченка) учня Шевченка (нащадка поета) із школи за невміння повторити задачу по російськи – факт, яких багато”.

Цілі шевченківські номери знаходимо в ліберальних газетах цього часопростору, серед яких “орган політичний, економічний і літературний, “Українське життя”, котрий 1922 року видавали в Луцьку Х.Приступа та А.Матієнко. Цитатами з творів поета пересипані матеріали безпартійного тижневика “Вільна думка” (Луцьк, 1925-1926), редагованого В. Богацьким.

Саме в цій суспільно-політичній атмосфері агонії польської державної машини виходив ліберальний громадсько-політичний тижневик Волинського Українського Об’єднання “Волинське слово” (Луцьк, 1937-1939) за редакцією А.Коханівського; часопис сповідував культ Т.Шевченка, “православія та народності” в конструктивному розумінні цієї триєдності.

Деяко спрощені за змістом (адаптовані) матеріали, уміщені в селянській пресі Волині, Полісся, Холмщини та Підляшшя 1917-1939 років: “Тарас Шевченко” (біографія) у числі першому “Нашого голосу” (Луцьк, 1920-1922), вірші Т.Шевченка в одноденці “Селянська доля” (1924. – Ч. 1), яка згодом стала “суспільно-політичним та економічним часописом” (1923. – 23 верес. – 1924. – 27 січ.), що пізніше отримав назви “Наш шлях” та “Шлях”, реклама “Кобзаря” в однодівці “Селянин” (Луцьк, 10 лютого 1924 р.).

1926 року С.Маківка разом із Ф.Герасем видавав у Холмі “красивий тижневик по справам політичним, культурним і суспільно-економічним” “Наше життя”, який до типологічної групи “селянська преса” зарахований нами, бо висвітлював селянську тематику. Наявне число “Нашого життя” вийшло під знаком 65-ї річниці від дня смерті поета – з його портретом і матеріалами: “Шевченко – патрон національних і соціальних змагань Українського Народу”, “Пам’яті Тараса Шевченка” С.Козицького.

Безперечно найсоліднішим селянським виданням Волині, Полісся, Холмщини та Підляшшя 1917 – 1939 років було двомовне пропольське “Молоде село” (1929 – 1939) – “часопис Волинського союзу сільської молоді” (1929. – Ч. 1 – 1930. – Ч. 17), згодом (1931. – Ч. 1 – 1939. – Ч. 13/14) – “орган Волинського союзу сільської

молоді". Серед найцікавіших матеріалів – стаття про Т.Шевченка "Поклін Йому" (1933. – Ч. 3), вірш "Перебендя" польською мовою (1936. – Ч. 5) із фотографією лірника, "Тарас Шевченко на Волині" (1938. – Ч. 5), "Про письменство" С. Єфремова (1939. – Ч. 6).

Малюнками митця, його "великими стінними портретами" ілюстрували "орієнтацію на західний спосіб господарювання" "вістник філії сільського господаря в Луцьку" "Нова скиба" (1933 – 1935), відповідальним редактором якого був відомий журналіст Володимир Островський, "незалежний хліборобський, кооперативно-господарський та народньо-літературний ілюстрований журнал-місячник" "Рідний колос" (1933 – 1939), який видавали й редагували С. Дибенко, О. Левчанівська, В. Моргаєвський, Г. Концевич.

Стаття "Тарас Шевченко – поет села" надрукована в "рільничому і суспільно-господарському органі воевідського товариства організацій і рільничих гуртків у Луцьку" "Рільник" (1938. – Ч. 10), який виходив у світ 1934 – 1939 року.

Під рубрикою "Церковне життя" селянський тижневик "Нова доба" (1936) у ч. 6 помістив оголошення: "Українське Богослуження (На бажання парафіян служба Божа в с. Чернеці біля Луцька правиться українською мовою. Дня 22 березня в Чернецькій церкві відбулася панахида українською мовою за душу Т. Шевченка)". Прикметна і стаття І. Рея "Пам'яті Т. Г. Шевченка" у "часописі Кременецького повітового союзу кооперативів на Волині" "Зоря кращого" (1922. – Ч. 2).

Поза тим, найхарактерніші публікації, пов'язані із життям і творчістю Т.Шевченка, знаходимо в мистецько-наукових часописах, серед яких "ілюстрований" літературний і популярно-науковий тижневик "Наш світ", який видавав у Варшаві (1924), Варшаві-Львові-Луцьку (1925) та Луцьку (1935, 1936) згадуваний уже Володимир Островський. Тут і "шевченківські" номери зі статтями "Шевченко як геній нації", "Шевченко як маляр", "Роковини Шевченка" (1924. – Ч. 1).

Епіграфом "популярного місячника, присвяченого науковим, шкільним та культурно-освітнім питанням українського громадянства Волині" "Культурне життя" (Рівне, 1939), на обкладинці якого один з автопортретів молодого Тараса Шевченка, взято слова "Учіться, брати мої, думайте, читайте, і чужого научайтесь, й свого не цурайтесь!"

Значну кількість матеріалів, присвячених митцеві, серед яких публікації афоризмів із його творів, портретів та автопортретів, містять і освітні періодичні видання Волині, Полісся, Холмщини та Підляшшя 1917 – 1939 років, як-от рукописне "видання гуртка учнів 4 класа Кременецької Української школи" "Перші кроки" (1922), рукописний орган "гуртка української молоді м. Кременця" "Проліски" (1924), журнал "гуманістичного гуртка" при Рівненській Українській Гімназії "До світла" (1930).

Варто зазначити, що іноді українська преса інтегрувалася в ширший, ніж польсько-російський, інформаційний простір. Засвідчують це не лише рубрики "Зі світу", пресові беземоційні огляди світових подій, а й загравання чи протистояння засобам масової інформації (проблемам) чеським, хорватським, єврейським...

Дуже часто ідеологічно полюсні видання використовуються для "проштовхування" "своїх" поглядів на життя і постать Т.Шевченка, його творчу спадщину. І чинять це як часописи, котрі обслуговують релігійну, мистецьку сфери, так і преса активного політичного світогляду. Сили, що ворогують між собою, перетворюють його публіцистичну поезію на власну зброю: москвофіли вважають поета "петербуржцем", слов'янофіли й західники – своїм.

Парадоксальні, життєві суперечності природно знайшли відображення в його творчості, тому поза контекстом історичного процесу легко обслуговують різні смаки, навколо яких зазвичай сперечається преса. Комуністична, як відомо, проголошувала його атеїстом, релігійні часописи репрезентували Т.Шевченка як християнина, а то й християнина-мученика (див. згадувану вже статтю К. Ільницького "Тарас Шевченко як християнин").

На цю ж тему розмірковує криптонізований автор "Л. Л." у статті "З приводу Шевченківської річниці": "Така характерна риса Шевченкової поезії: вона носить у собі незаперечний дар духа Божого. <...>Релігійність поезії Шевченка може заперечити

хіба маніяк атеїзму, що всю освіту й світогляд покладає в писанні про особисті та клясові інтереси. “Прокляті питання” людського життя і то у всіх можливих нюансах мінливої людської психології, заняли своє найбільше місце в “Кобзарі” [4, 70-71].

II. Період 1939 – 1944 років не менш цікавий, а водночас більш напружений уже не лише для теми нашого дослідження, а й для цілого світу, адже він припадає на роки Другої світової війни.

Якщо в 1921 – 1939 роках Волинь, Полісся, Холмщина та Підляшшя перебували у складі Волинського, Поліського та Люблінського воєводств Польської республіки, то з приходом у вересні 1939 року радянських військ на територію Західної України за договором 23 серпня того ж року між фашистською Німеччиною та більшовицькою Росією вони розділилися: Волинь та Полісся стали радянськими, Холмщина та Підляшшя ввійшли до створеного 12 жовтня 1939 року Німеччиною окупаційного адміністративно-територіального утворення – Генеральної Губернії – і становили в ній східну частину Люблінського дистрикту.

Україна опинилася між двома ворожими силами-суперниками, які (кожна по-своєму) прагнули цілковитого знищення її інформаційно-художніх інституцій. Усі культурні товариства, зокрема “Просвіта”, були ліквідовані. Дозволялася лише початкова освіта. Наукові установи, бібліотеки, музеї закрили. Відновили свою діяльність УАПЦ (Українська Автокефальна Православна Церква), Автономна Православна Церква. Але німці дискримінували національну автокефальну церкву, фаворизуючи Автономній, що визнавала Московську патріархію [див.: 2, 122-123; 3, 659].

Під час німецької окупації виходили україномовні часописи різного суспільного й гендерного заангажування: “Орленя” (1941 – 1942) – для дітей, “місячна газетка для шкільної молоді” “Українська дитина” (1942), “жіночий двотижневик” “Українка” (1941 – 1943), “ілюстрований господарський часопис” “Український хлібороб” (1942). Як бачимо, німці зосереджували, свої сьогочасні й подальші інтереси на молоді, жінці (як робочій силі й опікунові дітей) та хлібі, використовуючи ім'я Т.Шевченка як ідеологічний бренд.

Матеріали про Кобзаря та його твори друкувала газета “Волинь” (1941 – 1944), яку “редагувала колегія за проводом Уласа Самчука”: “Т.Шевченко і церква” (Волинь. – 1942. – Ч. 20. – С. 2), Пилип Павлюк – “Т. Шевченко про освіту і виховання” (Волинь. – 1942. – Ч. 27).

Серед найхарактерніших (представницьких) матеріалів “Української дитини”, яка виходила у світ 1942 року разом із двотижневиком “Українка”, призначеним для українського жіноцтва, стаття “Шевченко до українських дітей” (ч. 3).

Рясніють портретами поета єдиний “товстий” часопис для дітей воєнного періоду на землях Волині, Полісся, Холмщини та Підляшшя “Орленя” (1941 – 1942), який видавали С. Скрипник, Петро Зінченко та Іван Тиктор, “жіночий двотижневик” “Українка” (1941 – 1943) (у липні-серпні 1941 року часопис виходив під назвою “Самостійність”) та додаток до нього “Українська дитина” (1942).

До газетної шевченкіани заангажованого нами часопростору відносимо публікації у “Крем'янецькому віснику” (1941 – 1943): спеціальне наукове дослідження “Шевченко в німецькій мові” (1942. – 10 бер.), де, зосібна, зазначено: “Блискуче написана студія Францоza залишилася на довгий час, бо аж до 1916 р. (до появи книжки Енсена), була найповажнішим твором про Шевченка в німецькій мові. У 1878 р. слід занотувати статтю Вольдемара Каверау “Taras Schewstchenko”, вміщену в “Magazin für die Literatur des Auslandes” (Берлін, рік 47, № 12). Тут же – переклад “Заповіту” німецькою мовою. Автор перекладу – Artur Bosch, ним запропонована й стаття “Шевченко на тлі нашої історії”.

Прикметна і стаття Якова Савченка в тому ж, ювілейному, числі “Крем'янецького вісника” “В родинних сторонах Т.Г.Шевченка”, де автор описує свою подорож батьківщиною митця: “Ми ще раз пережили многостраждальне життя нашого поета. В першій кімнаті були ще, правда, сліди совітської агітації, але більшу частину того совітського мотлоху вже усунуено. <...> Ось ми в хаті Шевченкових свояків. На лаві сидить старий сивавий дядько, правнук поета. З лица він дуже подібний до поета в

старих літах. Правнук Шевченка – інвалід. Колись розбирав гранату і йому відірвало пальці на одній руці. Але він мимо того завзятий мисливець. Однак він тепер повинен був здати свого дробовика в комендатуру і показав нам посвідку здачі. Козацька кров і козацька любов до зброї”.

У “Пінській газеті” (1943. – Ч. 9. – С. 4) надруковано статтю “Шевченко на Волині”, де, зокрема, читаємо: “Сюжет як оповідання, так і поеми “Варнак” місцем події має й Волинь, тільки по оповіданню головна подія відбувалась в селі на берегах “прекрасної річки Случі верстов із дев’ять угору за Новгород-Волинський”, а по поемі “Води чимало у Стир із Ікви утекло...” – “Над Іквою село було...”. Але ж і в оповіданні даний опис хутора під Дубном типово волинського. З Дубна Шевченко подорожував до Луцька, а далі до Ковля”.

“Охоче читав Шевченко твори і інших авторів світової літератури. Деякі з тих авторів мали навіть великий вплив на творчість самого поета. Звичайно, знайомий був Шевченко і з творами московських письменників, при чому збереглися деякі короткі оцінки таких письменників. Так Державіна він зве “сплітачем святочних од і іншого гидкого лизунства”. Про Некрасова думку поета можна знати з такого речення “Щоденника”: “довів Сераковському, що Некрасов не тільки поет, але й віршописець партацький”. По прочитанні комедії Островського “Доходное місто” занотовує у “Щоденнику”: “Не сподобалось. Багато зайвого, що нічого не говорить, і взагалі партацька річ, а надто жінки не природні” <...> зате Салтикова вважає “геніальним учнем нашого Гоголя”. По прочитанні одного з оповідань Льва Толстого влучно зауважив поет, що “підроблена простота надто б’є в очі”, – це вже цитати зі статті “Тарас Шевченко і твори світового мистецтва” – читаємо у “Голосі Сарненщини” (1943. – Ч. 9. – С. 2).

В окупаційні часи деякі театри в Україні мали ім’я поета: “В часі такої жорстокої війни, як тепер, важко працювати молодому театрові. Театр, що про нього йде мова, працює нині в Козятині на Литовщині і носить ім’я Т.Г.Шевченка. <...> Але шевченківці не з тих, що лякаються труднощів. Вони горді за свою працю. Вони знаходять для себе в ній задоволення і радість існування”, – читаємо у статті “Театр в провінції” (Волинь. – 1943. – Ч. 89. – С. 4).

Одним із найґрунтовніших матеріалів про театр була стаття професора Івана Филипчика “Два видання – дві культури” (Волинь. – 1942. – Ч. 28), де йдеться про два варіанти “Кобзаря”: один за редакцією проф. Д.Дорошенка та д-ра С.Сірополка в Празі, другий – радянський, видавництва “Український письменник” у Львові, зі вступною статтею академіка Білецького: “Свою статтю акад. Білецький, переплівши цитатами з Пушкіна, та забутого російського поета Аліпанова, закінчив у честь керівництва партії большевиків, та “великих” їх вождів. <...> Деякі поезії Шевченка поскорочував, пообривав навіть поодинокі слова, напр.: в поемі “Кавказ” слово “ікони” замінив словом “школи”?!”

Серед політично нейтральних публікацій в окупаційній україномовній пресі Волині, Полісся, Холмщини та Підляшшя: “Тарас Шевченко і твори світового мистецтва” (Голос Сарненщини. – 1943. – Ч. 9), “Шевченко і недавнє минуле” (Крем’янецький вісник. – 1943. – Ч. 19), В.Стефанік – “Образ Тараса Шевченка” (Уривки з оповідання “Марія”) (Холмська земля. – 1943. – Ч. 10), вірші поета (“Голос Волині” (1941))...

Як бачимо, німецька пропагандистська машина використовувала для окупаційних цілей імена національних митців (Борис Грінченко, Леся Українка, Іван Франко, Тарас Шевченко...), друкуючи їх твори та матеріали про них у періодичних виданнях, сама українськість яких подекуди була сумнівною, адже для визначення її нерідко слугують хіба що кириличний шрифт і кострубата українська мова. Українська культура, репрезентована цими часописами, виявляється, “уся стоїть на німецькому фундаменті” або так чи інакше пов’язана з німецькою культурою.

III. Та ж пропагандистська модель із залученням суворої ідеологічної цензури використана й у радянській україномовній пресі (1939 – 1941, 1944 – 1991 років), у якій практично відсутня шевченкіана, що, очевидно, можна пояснити тим, що пріоритет в інтерпретації його творчості та біографії віддано ідеологічно заангажованим

академічним інститутам, публікація ж шевченкознавчих матеріалів здійснювалася в наукових журналах та окремих цензурованих книжках.

Приміром, в обласній партійній газеті “Вільна праця” (пізніше “Радянська Волинь”) (1939 – 1941, 1944 – 1991), комсомольській – “Молодий ленінець” (1939 – 1941, 1966 – 1990), районних та багатотиражних газетах цього часопростору вдалося знайти такі публікації: “Центральний музей Т. Г. Шевченка відкритий” (Волинь. – 1941. – Ч. 85), “Волинь у житті та творчості Шевченка” (Молодий ленінець. – 1982. – Ч. 30) – П. Сміян, “Шевченківська конференція” (“Сталінським шляхом”. – 1951. – бер.), “Лауреати Шевченківських премій”, “До 100-річчя з дня смерті Т. Г. Шевченка”, (“Вільна праця” – 1961. – бер.).

IV. Суттєво збільшилося місце шевченкіани у пресі так званого періоду перебудови та побудови незалежної України (1990 – 2000 років).

21 червня 1990 р. “Закон про пресу та інші засоби масової інформації”, схвалений Верховною Радою СРСР, проголосив ліквідацію цензури, але зародження і становлення демократичної преси на Волині пов’язуємо із прийняттям Декларації про державний суверенітет України (16 липня 1990 р.).

У серпні 1990 р. в Луцьку вийшов перший номер газети “нового типу” “Народна трибуна”, цього ж року були зареєстровані “бюлетень волинської асоціації сатириків” “Нате”, незалежний часопис Руху “Доля”, “орган Ковельської організації Української республіканської партії “Криця”, “незалежна щотижнева газета для безпартійних “Репортер”, “незалежне видання “Вільна думка”; оновлювались, змінюючи назви, районні газети. Ці та інші часописи першого (романтичного) періоду становлення демократії відстоювали нові реалії, нові орієнтації чи дезорієнтації в економічному, духовному, далекому ще від стерильності інформаційному просторі, заходили в давно апробовані супердержавами лабіринтові, тупикові соціальні коридори – націоналізм, фашизм, реваншизм, провінціалізм – і припиняли своє існування, залишаючи “святе місце” інформаційного простору новим рупорам мітинговості, революційного та псевдореволюційного містицизму.

Газети різних суспільно-політичних орієнтацій та різних тематичних груп беруть епіграфами слова Шевченка: “Обніміться ж, брати мої, молю вас, благаю” (“Справедливість” (1991 – 2000)), “В своїй хаті – своя й правда, і слава, і воля...” (“Криця” (1990 – 1991)), “І буде син, і буде мати, і будуть люди на землі” (“Сільські новини” (1991 – 2000)), “Учіться, брати мої, думайте, читайте, і чужому научайтесь, й свого не цурайтесь...” (“Візор” (1993 – 1994)).

Ім’я поета використовують як антитезу для відкритої профанації колишніх морально-ідеологічних пріоритетів та їх репрезентантів: “Хай би оповів сьогодні секретар обкому Компартії України Іван Михайлович Лазорко, як знімав він портрет Т. Г. Шевченка у володимир-волинській редакції. Певне, якраз за подібні заслуги і підвищили чоловіка у чині, надягнувши йому еполети секретаря”, – читаємо в першому числі “Народної трибуни” (1990 – 1996), одному з перших періодичних видань демократичного спрямування на Волині, що мало республіканський статус, із ентузіазмом вітало встановлення пам’ятника Т. Шевченкові в Луцьку, на який, до речі (як і на інші пам’ятники Кобзареві), збір коштів організовували періодичні видання цього часопростору, друкувало матеріали про Миколу Куделю – легендарного волинського збирача шевченкіани.

Офіційній (ювілейній) шевченкіани перед дискусійними публікаціями віддає перевагу “незалежна громадсько-політична газета” Волинської області “Волинь” (1992 – 2000), яка друкує статтю “І світоч, і пророк (волиняни урочисто відзначили 180-річчя від дня народження Тараса Шевченка)” (1994. – Ч. 29). А “газета Луцької міської Ради народних депутатів” “Луцький замок” (1996 – 2000), яка прийшла на зміну “Народній трибуни”, друкує аналітично-пошукові матеріали, як-от: “Коли б не він, про нас не чув би світ...” (з нарисом “Дещо про могилу Т. Г. Шевченка”) Олекси Кобця (1999. – Ч. 2).

Публікації, пов’язані з ім’ям Тараса Шевченка, ще знаходимо в тій же “Криці”: “Великий шлях великої людини” (1991. – Ч. 3) – біографія Тараса Шевченка, “Волині

літературній”: Іван Сірак – “Тарас Шевченко і Волинь” (2000. – Ч. 1), “Житті та думках української діаспори в світі” (1992 – 1993): стаття професора В.Дорошенка “Шевченкова подорож по Волині” (1993. – Ч. 1), “Молодій Волині”: П.Кралюк – “Чи був Шевченко селянським поетом?” (1991. – Ч. 28/29), практично у всіх переформатованих “районках” та періодичних органах численних новостворених партій, товариств, репрезентаціях релігійних конфесій.

Урешті, духовного потенціалу Т.Шевченка завжди вистачало, вистачає й вистачатиме для аргументації навіть полюсно протилежних соціально-політичних програм, тому шевченкіана, як жодне інше духовне явище, так широко репрезентована в періодичних виданнях різних часопросторів, зокрема Волині, Полісся, Холмщини та Підляшшя ХХ століття, що ми й намагаємося підтвердити цим дослідженням.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Дорошенко В.* Шевченко і Волинь // *Громада*. – 1926. – Ч. 9-10.
2. *Жуковський А., Субтельний О.* Нарис історії України. – Львів, 1992.
3. *Косик В.* Україна і Німеччина у Другій світовій війні. – Париж; Нью-Йорк, Львів, 1993.
4. *Кралюк П.* Волинь у житті та творчості Тараса Шевченка: Монографія. – Луцьк, 2006.
5. *Крип’якевич І.* Тарас Шевченко на Волині // *Українське життя*. – 1923. – 18 бер.
6. *Л. А.* З приводу Шевченківської річниці // *Духовний сіяч*. – 1930. – Ч. 6.
7. *Лідченко М.* Тарас Шевченко й Волинь // *Наш світ*. – 1936. – Ч. 3. – С. 8-9.
8. *Павлюк І.* Українська легальна преса Волині, Полісся, Холмщини та Підляшшя 1917– 1939, 1941– 1944 рр. / НАН України. ЛНБ ім. В. Стефаника НАЦ періодики. – Львів, 2001.
9. *Павлюк І.* Українська преса Волинської області 1939-1941, 1944-2000 рр.: Монографія. – Луцьк, 2004.
10. *Павлюк І., Мартинюк М.* Хрестоматія української легальної преси Волині, Полісся, Холмщини та Підляшшя 1917-1939, 1941-1944 рр. – Луцьк, 2005.
11. *Сміян П.* Волинь у житті та творчості Шевченка // *Молодий лєнінець*. – 1982. – № 30.
12. *Шевченко* на Волині // *Крем’янецький вісник*. – 1942. – Ч. 22.

Мирослава Іванишин

УКРАЇНСЬКА ІДЕНТИЧНІСТЬ У ТЛУМАЧЕННІ ІВАНА ФРАНКА

Авторка пропонує національно-екзистенціальний аналіз деяких методологічних проблем витлумачення національної ідентичності. Робота базується на інтерпретації різних творів Івана Франка.

Ключові слова: національна ідентичність, національна ідея, культура, націоналізм, імперіалізм.

Myroslava Ivanishyn. Ukrainian identity in the interpretation of Ivan Franko

In this article the author offers national existential analysis of some methodological problems of the interpretation of national identity. The work is based upon the interpretation of different works of Ivan Franko.

Key words: national identity, national idea, culture, nationalism, imperialism.

По-енциклопедичному універсальна творчість Івана Франка – це потужне й невичерпне джерело стимулювання наукової свідомості та поглиблення її основ. Для нас у цій студії важливо поглянути передусім на деякі філософсько-суспільствознавчі праці Каменяра в аспекті того, що Оксана Пахльовська слушно окреслила як “модель культурно-національної стратегії” [7, 19].

За такого підходу увиразнюється актуальність вивчення метадискурсивної спадщини І.Франка, її методологічний потенціал у плані розвитку вітчизняних постколоніальних студій, зосереджених довкола проблеми національної ідентичності – чи не найважливішої проблеми для будь-якої постімперської культури. Свідченням поглибленої уваги до осмислення національної самототожності можуть бути не лише численні статті різних авторів із кінця 80-х рр. минулого століття, а й окремі монографічні дослідження С.Андрусів, О.Вертія, Ю.Мариненка, В.Моренця, Л.Сеника, Н.Шумило та ін., виразно спрямовані на вивчення кризь